

ЛОГІКО-ПОНЯТТЄВА МОДЕЛЬ КАТЕГОРІЇ ЖАРТУ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Зубач Оксана Адамівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької філології
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
subach@ukr.net
orcid.org/0000-0003-1884-6875

Мета. Статтю присвячено аналізу логіко-поняттєвої моделі категорії жарту та елементів створення жартівливого комунікативного ефекту. Метою статті є дослідження особливостей формування логіко-поняттєвої моделі категорії жарту та її елементів, які слугують підґрунтям для лінгвокультурного маркування сміхової культури мовної особистості.

Методи. Для розвідки залучено застосування загальносистемного методу з метою інвентаризації, систематизації та виокремлення жартів від інших текстів малої форми. Враховуючі основні засади традиційних методів лінгвістичних досліджень (компонентний, описовий, трансформаційний, стилістичний методи), було розглянуто та категоризовано основні елементи логіко-поняттєвої моделі категорії жарту. Із метою виявлення індикаторів стереотипних уявлень мовної особистості та їх вплив на формування цілісних орієнтирів використано етнолінгвістичний метод. Дискурс-типологічний аналіз та інтент-аналіз застосовано з метою розкриття інтенцій оповідача та лінгвістичних / нелінгвістичних ознак жартівливої комунікації.

Результати. Результати дослідження свідчать про доцільність та актуальність наукової розвідки. Структурно-композиційні елементи жарту уможливають влучне інтегрування мовних одиниць в текст. Контекстуально-стилістичні елементи здійснюють вплив на механізми формування вторинної номінації мовних одиниць у жартах. Функціонально-комунікативні елементи жарту підкреслюють лінгвістичні та нелінгвістичні риси жарту. Емоційно-експресивні елементи жарту створюють передумови для прагматичної мовної гри. Лексико-граматичні елементи жарту підсилюють дію прийомів лексико-граматичного паралелізму.

Висновки. Жарти репрезентують експозиції суспільно-життєвої практики німецькомовної особистості та відображають комунікативну ситуацію, де чітко фіксується мета, предмет та додаткові умови комунікації. Функціонально-комунікативні риси жарту актуалізують специфіку композиційно-мовленнєвої функції та структурують цілісність лінгвокультурного простору. Елементи логіко-поняттєвої моделі категорії жарту створюють підґрунтя для лінгвокультурного забарвлення жартівливої комунікації та сміхової культури.

Ключові слова: лінгвістичні / нелінгвістичні риси, лінгвокультурний простір, соціокультурний контекст, сміхова культура.

LOGICAL AND CONCEPTUAL MODEL OF CATEGORY OF JOKE IN MODERN GERMAN

Zubach Oksana Adamivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department
of German Philology
Lesya Ukrainka Volyn National University
subach@ukr.net
orcid.org/0000-0003-1884-6875

Introduction

The article is devoted to the analysis of logical and conceptual model of category of jokes and elements of creating a humorous communicative effect. The aim of this article is to study the features of the formation of logical and conceptual basis of category joke and its elements which serve as a basis for lingual and cultural marking laughter culture of linguistic personality.

Methods. The use of a general scientific method for the purpose of inventory, systematization and separation of jokes from other texts of small forms is involved in the investigation. Taking into account the basic principles of traditional methods of linguistic research (component, descriptive, transformational, stylistic methods), the main elements of logical and conceptual base of category of joke were considered and categorized. The ethnolinguistic method was used to identify indicators of stereotypical representations of linguistic identity and their influence on formation of values. Discourse-typological and intent analysis were used to reveal the intentions of narrator and linguistic / nonlinguistic features of humorous communication.

Results. The results of the study indicate the expediency and relevance of the article. Structural and compositional elements of joke make possible the accurate integration of language units in text. Functional and communicative elements of joke emphasize linguistic and nonlinguistic features of joke. Emotional and expressive elements of joke create the preconditions for pragmatic language game. Lexical and grammatical elements of joke enhance the effect of perception of lexical and grammatical parallelism.

Conclusions. Jokes represent the expositions of social and life practice, creating a comprehensive representations of linguistic personality and its lingual and cultural space. The jokes reflect the communicative situation, which clearly fixes the purpose, the subject and additional conditions of communication. Functional and communicative features of joke actualize the compositional and speech function and structure the integrity of lingual and cultural space. Elements of logical and conceptual model of category of jokes create the basis for lingual and cultural specificity of humorous communication and laughter culture.

Key words: linguistic / nonlinguistic features, lingual and cultural space, social and cultural context, laughter culture.

Вступ

Вивчення логіко-поняттєвої моделі категорії жарту полягає у необхідності аналізу внутрішньої структури та специфіки формування його змісту. Функціональна особливість жарту виявляється в експліцитному висміюванні фактів або явищ реальної ситуації у лінгвокультурному просторі з метою виконання кінцевої мети комунікативного процесу.

Дослідження спрямоване на виявлення специфіки формування логіко-поняттєвої моделі категорії жарту у сучасній німецькій мові та фіксації ціннісних орієнтирів німецькомовної особистості у лінгвокультурному просторі, що й підкреслює новизну та актуальність теми. Особлива увага у статті приділена аналізу елементів та акцентів формування логіко-поняттєвої моделі для створення іронічного або саркастичного забарвлення соціокультурного контексту, що є фоном для формуванні та стереотипізації жартів. Об'єктом цього дослідження є жарти сучасної німецької мови. Предметом виступають елементи формування логіко-поняттєвої

моделі категорії жарту з метою прагматизації лінгвокультурної специфіки сміхової культури. Мета розвідки – дослідити особливості формування логіко-поняттєвої моделі категорії жарту та її елементів. Для досягнення мети поставлені такі науково-дослідницькі завдання: зробити вибірку жартів сучасної німецької мови з інтернет-джерел, дослідити та виокремити елементи логіко-поняттєвої моделі категорії жарту, які слугують підґрунтям для лінгвокультурного маркування сміхової культури мовної особистості.

1. Визначення поняття жарту у германістиці

Жарти – це тексти, інтегровані загальною прагматичною спрямованістю: реалізувати гумористичний ефект, актуалізувати жартівливу, несподівану і нетривіальну інформацію (Кобякова, 2007: 85). У німецькому словнику поняття жарт має тривимірне тлумачення, що підтверджує його важливу роль у міжкультурній комунікації, оскільки його формальні та змістові аспекти здатні не лише впливати на адресата, але й досягати певну лінгвістичну та нелінгвістичну мету: *der Witz [mhd. witz(e), ahd. wizzi, eigtl. = Wissen]: 1. kurz formulierter Sachverhalt, der durch seine Verbindung mit meinem abliegenden Gebiet einen – scheinbar unbeabsichtigten – Doppelsinn entstehen läßt, so daß das Durchschauen der Pointe zum Lachen reizt. 2. (o. Pl.) Gabe, sich geistreich, witzig, in Witzen zu äußern; b) (veraltend) Klugheit; Findigkeit.* (Duden, 1989: 1749).

Жарт створює ефект «логічного парадоксу», його можна розглядати як гумористичну смислову мініатюру, якій властиві: 1) комунікативна чіткість (тема і рема експліцитно виділені і протиставлені одне одному); 2) інформативна щільність (мінімальна кількість інформаційних одиниць – у жарті вона нижче за рахунок різних включень конотативного характеру) (Самохіна, 2010: 59).

У наукових студіях жарт досліджували з позиції текстуальних та дискурсивних (Attardon, 1994; Карасик, 2004; Кобякова, 2007; Самохіна, 2010), лінгвокогнітивних та лінгвокомунікативних (Bausinger, 1987; Вапіров, 2010; Соколова, 2008; Щуріна, 1997), психолінгвістичних (Freud, 1991; Hirsch, 1991), просодичних (Тараненко, 2016) аспектів.

В англійській мовній культурі цей тип дискурсу називається *joke, funny story* (жарт, ефектна історія), у французькій мові – *histoire* (байка, небилиця) або *amusante histoire* (забавна історія). А німці номінують аналогічне явище терміном *Witz*. На відміну від літературного жанру *Anekdote*, який розповідає про кумедні ситуації із життя відомих людей, *Witz* відноситься до побутової сфери, де основною характеристикою комунікації є її розмовний характер, а не претензія на художність (Вапіров, 2010: 39; Карасик, 2004: 214).

2. Методологія дослідження

Із метою отримання вірогідних результатів дослідження здійснено застосування *загально-системного* методу з метою інвентаризації, систематизації та виокремлення жартів від інших текстів малої форми (анекдоти, афоризми, сентенції тощо), які містять пуант та є репрезентантами лінгвокультурної специфіки сміхової культури. Фактичним матеріалом для дослідження слугували жарти, відібрані методом суцільної вибірки з інтернет-видань, де фіксуються зміни не лише у суспільстві, але й у науковій парадигмі знань. Враховуючі основні засади традиційних методів лінгвістичних досліджень (компонентний, описовий, трансформаційний, стилістичний методи), було розглянуто та категоризовано основні елементи логіко-поняттєвої моделі категорії жарту, виокремлено акценти лінгвокультурної специфіки. *Етнолінгвістичний метод* сприяв виявленню індикаторів стереотипних уявлень мовної особистості та їх вплив на формування ціннісних орієнтирів.

Оскільки жарт є дискурсивним утворенням, з метою виявлення засобів маркування комічного в німецькомовному жарті, було задіяно *дискурс-типологічний аналіз* при виявленні жанротвірних ознак жарту та його соціального контексту та *інтеннт-аналіз* з метою розкриття інтенцій оповідача та розкриття нелінгвістичних ознак жартівливої комунікації.

3. Результати дослідження

Логіко-поняттєва модель формування категорії жарту ґрунтується на контрастному протиставленні понять та прояві інтенціонального рівня сприйняття акцентів сміхової культури та складається з таких елементів:

1. Контекстуально-стилістичні елементи формування жарту. Лінгвокультурна специфіка жартів фіксується у ознаках іронії та сарказму. У жартах з ознаками іронічного забарвлення слова втрачають своє первинне значення та набувають ознак вторинної номінації з елементами гіперболізації та акцентом на протилежні або перебільшені характеристики предмета або явища: *Ein junger Mann bestellt bei einem Lieferservice und bekommt entgegen seiner Erwartungen eine riesige Portion. Um zu betonen, wie übertrieben groß diese Portion ist, sagt er: „Wow, die Portion ist echt klein“* (13)

Іронічно забарвлені жарти висміють й слабкі сторони мовної особистості: *Falls ihr euch zwischen Diät oder Schokolade entscheiden müsstet, würdet ihr dann schwarze, weiße oder Schokolade mit Vollmilch nehmen?* (14)

Саркастично забарвлені жарти є проявом критики та глузування та обумовленні соціально-культурною ситуацією, яка відображає певну професійну сферу або взаємовідносини між оповідачами: *Ein Arbeiter sitzt auf einer Bank und ruht sich aus, anstatt zu arbeiten. Sein Chef läuft an ihm vorbei und sagt: „Überarbeiten Sie sich nicht“* (13)

Соціокультурний контекст внаслідок взаємодії явищ полісемії та омонімії породжує комічний ефект та обумовлює виникнення жарту на ґрунті прямого значення дієслова *klagen*, яке означає скарги на життєві проблеми або в професійній діяльності, зокрема медицині та юриспруденції: 1. *b) äußern, dass man an etw. (Schmerzen, Beschwerden) leidet; d) Unzufriedenheit in bekümmertem Tonfall äußern; 3. a) (Rechtsspr.) a) bei Gericht Klage führen* (Duden, 1989: 838).

Ein junger Anwalt trifft einen ebenfalls noch jungen Arzt. „Wie geht es Ihnen?“ „Gut“, sagt der Arzt, „ich kann nicht klagen. Und Ihnen?“ „Schlecht. Ich kann nicht klagen“ (Hirsch, 1991: 35).

2. Структурно-композиційні елементи формування жартів. За своєю композиційно-мовленнєвою структурою або структурно-змістовною організацією жарти поділяються на короткі та довгі. Короткими вважаємо жарти, які націлені на вузьку аудиторію або конкретну людину, чії риси або звички влучно інтегровані у тексті жарту або є результатом експозиції суспільно-життєвої практики з метою встановлення контакту:

„Ich hab ne Schlüpfwunde“

„Du meinst ne Schürfwunde“

„Nein, ich hab an meinem Kaffee geschlürft und mich verbrannt“ (14)

Довгі ж жарти потребують вмілої презентації та відповідного інтонаційного або просодичного оформлення, гарантовано викликають сміх завдяки складній комбінації структури. Власне пунт знаходиться наприкінці самого жарту, що спричиняє ефект несподіванки: *Ein hochbetagtes Ehepaar geht in einen Schnellimbiss, wo sich beide einen Hamburger und eine Portion Pommes Frites gerecht aufteilen. Ein Lkw-Fahrer hat Mitleid mit ihnen und bietet an, der Frau eine eigene Mahlzeit zu spendieren. „Nein, danke“, sagt der Ehemann. „Wir teilen alles“. Der Lkw-Fahrer bietet der Frau erneut eine Mahlzeit an, weil sie noch keinen Bissen gegessen hat. „Sie wird noch essen“, versichert ihm der Ehemann. „Wir teilen alles“. „Und warum essen Sie dann noch nicht?“, fragt der Lkw-Fahrer die Frau. Darauf sie genervt: „Weil ich auf die Zähne warte!“* (15)

3. Лексико-граматичні елементи формування жарту. За рахунок особливостей вживання лексичних одиниць, граматичної будови речення та синтаксичного конструювання створюється комічний ефект. Жарти презентуються у діалогічних, монологічних або сентенційних формах, прагматизують прийоми лексико-граматичного паралелізму та емоційно-експресивну дотепність, що вимагає наявності фонових знань: *„Super Kevin!“ – „Kevin SUPER!“ – „Das ist Diesel, verdammt Kevin, du sollst Super nehmen!“* (14)

4. Емоційно-експресивні елементи формування жартів. Комічний ефект створюється на тлі прагматичної гри мовних одиниць при зіставленні або приписуванні стереотипних або контрастних суджень, що може поширюватися й у просторах інших лінгвокультур. Пуант є неочікуваним та проявляється через спритність або винахідливість оповідачів, що є первинною ознакою асоціативного формування жарту та викликає емоційно-експресивне забарвлення його контекстуальних акцентів: *Es war einmal ein Ehepaar, das 25 Ehejahre hinter sich hatte und gerade silberne Hochzeit feierte. Da erschien plötzlich eine Fee und verkündete, dass sie und ihr Mann je einen Wunsch frei hätten. Die Frau wünschte sich nichts mehr als einmal eine Reise rund um die ganze Welt machen zu können. Die Fee schwang ihren Zauberstab und ... die Reisetickets erschienen aus dem Nichts. Danach war der Gatte an der Reihe. Er dachte einen Moment nach und fragte: „Kann ich mir alles wünschen?“. Die Fee bestätigte: „Alles.“. „Ok,“ sagt er, „ich hätte gerne eine 30 Jahre jüngere Frau.“ Die Fee machte einen Kreis mit ihrem Zauberstab und plötzlich war er 90 Jahre alt... (18)*

5. Функціонально-комунікативні елементи формування жартів. Принципом формування функціонально-комунікативних рис жартів є архітектоніко-мовленнєві форми набору мовних одиниць, тональності або експлікації комунікативних дій з метою здійснення комунікативного акту, впливу на свідомість та ідентичність мовної особистості. Враховуючі прагматичну особливість мовної гри, що підкреслює як лінгвістичні, так і нелінгвістичні елементи формування жартів, виокремлюють такі категорії:

Плоскі жарту / Flachwitze / Kalauer / „Schenkelklopfer“ націлені на широку аудиторію, їх пуант сфокусований на грі слів: *Mein Zahnarzt hat gesagt, dass ich eine Krone brauche. Endlich einer, der mich versteht. (16)*

Жарту-загадки / Scherzfragen мають форму питальних конструкцій, які створюють комічний ефект за рахунок короткої відповіді, яка формується внаслідок процесів контамінації: *Was sticht und hat Spaß daran? – Eine Sadistel. (16)*

Каламбур / Wortwitze використовуються та легше сприймаються у письмовій комунікації, оскільки їх пуант передбачає розуміння та осягнення мовної композиції жарту, яка швидше досягається через візуальне представлення або графічне унаочнення: *Wenn ich meinen Hund frage, wie ich aussehe, sagt er WAU. Deswegen liebe ich ihn. (17)*

Висновки

Жарт є функціонально цілісним, аргументованим та стислим текстом, який спрямований на цільову аудиторію, потребує наявності фонових або додаткових знань та має дискурсивні ознаки. Специфіка жарту виявляється у висвітленні лінгвістичної та нелінгвістичної мети жарту, експліцитному відтворенні жартівливої ситуації у соціокультурному контексті. Логіко-поняттєва модель категорії жарту складається з певних елементів формування категорії жарту та містить іронічне або саркастичне забарвлення. Експозиційні та архітектоніко-мовленнєві форми підсилюють жартівливу комунікацію крізь призму мовної гри або ігрових елементів комунікації.

Література:

1. Вапіров С.Ю. Анекдот як об'єкт філологічного вивчення. *Нова філологія*. № 39. 2010. С. 37–42.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва : Гнозис, 2004. 390 с.
3. Кобякова І.К. Креативне конструювання вторинних утворень в англomовному дискурсі : монографія. Вінниця : Нова книга, 2007. 128 с.
4. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії і США: текстуальний та дискурсивний аспекти : дис. ... к-та. ф. наук : 10.02.04. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2010. 519 с.
5. Соколова Н.С. Лингвокогнитивный анализ текстов типа “Юке” (на материале англоязычного юмора) : дис. ... к-та ф. наук : 10.02.04. Санкт-Петербург, 2008. 175 с.
6. Тараненко Л.І. Просодичні засоби актуалізації англійських фольклорних текстів малої форми : дис. ... д-ра. ф. наук : 10.02.04. Київ, 2016. 661 с.
7. Щурина Ю.В. Шутка как речевой жанр : дис. к-та. ф. наук : 10.02.02. Красноярск. 1997. 155 с.

8. Attardo S., Attardo D. H., Baltes P. The linear organization of jokes: analysis of two thousand texts. *Humor*. 1994(a). 7(1). P. 27–54.
9. Bausinger H. Ironisch – witzige Elemente in der heutigen Alltagskommunikation. *Jahrbuch für int. Germanistik*. 1987. Vol. 19(2). S. 58–74.
10. Freud Z. Jokes and their Relation to the Unconscious. London : Penguin Books. 1991. 239 p.
11. Hirsch, E. Der Witzableiter oder Schule des Gelächters. München. Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG.1991, S. 35.
12. Duden Deutsches Universal Wörterbuch A–Z. 2., völlig neu bearb. u. erw. Aufl. Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG, Mannheim. 1989. 1816 S.

Ілюстративні джерела:

13. URL: <https://www.schreiben.net/artikel/gute-witze-2572/> (дата звернення: 21.11.21).
14. URL: <https://www.schreiben.net/artikel/witze-zum-totlachchen-2211/> (дата звернення: 21.11.21).
15. URL: <https://www.witze-manni.de/witz/1458>(дата звернення: 21.11.21).
16. URL: <https://www.schreiben.net/artikel/100-flachwitze-kalauer-2412/>(дата звернення: 21.11.21).
17. URL: <https://www.pinterest.de/pin/747527238127028284/>(дата звернення: 21.11.21).
18. URL: <https://www.schreiben.net/artikel/maennerwitze-2606/>(дата звернення: 21.11.21).

References:

1. Vapirov S. Iu. (2010) Anekdot yak ob'iekt filolohichnoho vuvchennia. [An anecdote as an object of philological study]. *Nova filolohiia*. № 39. S. 37–42. [in Ukrainian].
2. Karasik V. I. (2004) Yazykovoy krug: lichnost, kontsepty, diskurs. [Linguistic circle: personality, concepts, discourse]. M.: Gnozis. 390 s. [in Russian].
3. Kobiakova I. K. (2007) Kreatyvne konstruiuvannia vtorynnykh utvoren v anhlomovnomu dyskursi [Creative construction of secondary formations in English discourse]: monohrafiia. Vinnytsia : Nova knyha. 128 s. [in Ukrainian].
4. Samohina V. O. (2010) Zhart u suchasnomu komunikatyvnomu prostori Velikoyi Britaniyi i SSHa: tekstualniy ta diskursivniy aspekty : dis. ... k-ta. f. nauk : 10.02.04. [A joke in the modern communicative space of Great Britain and the USA: textual and discursive aspects]. Kiyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Kiyiv. 519 s. [in Ukrainian].
5. Sokolova N. S. (2008) Lynhvokohnytyvnyi analiz tekstov typu “Joke” (na materyale anhloiazychnoho humora) : dys. ... k-ta. f. nauk : 10.02.04. [Linguo-cognitive analysis of texts like “Joke” (based on English humor)]. SPb. 175 s. [in Russian].
6. Taranenko L.I. (2016) Prosodychni zasoby aktualizatsii anhliiskykh folklornykh tekstiv maloi formy : dys. ... d-ra. f. nauk : 10.02.04. [Prosodic means of actualization of English folklore texts of small form]. Kyiv. 661 s. [in Ukrainian].
7. Shchuryna Yu. V. (1997) Shutka kak rechevoi zhanr : dys. k-ta. f. nauk: 10.02.02. [Joke as a speech genre]. Krasnoiar'sk. 1997. 155 s. [in Russian].
8. Attardo S., Attardo D. H., Baltes P. The linear organization of jokes: analysis of two thousand texts. *Humor*. 1994(a). 7(1). P. 27–54.
9. Bausinger H. Ironisch – witzige Elemente in der heutigen Alltagskommunikation. *Jahrbuch für int. Germanistik*. 1987. Vol. 19(2). S. 58–74.
10. Freud Z. Jokes and their Relation to the Unconscious. London : Penguin Books. 1991. 239 p.
11. Hirsch E. Der Witzableiter oder Schule des Gelächters. München. Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG.1991. S. 35.
12. Duden Deutsches Universal Wörterbuch A–Z. 2., völlig neu bearb. u. erw. Aufl. Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG, Mannheim. 1989. 1816 S.

Illustrative sources:

13. <https://www.schreiben.net/artikel/gute-witze-2572/>(Retrieved from: 21.11.21). [in German]
14. <https://www.schreiben.net/artikel/witze-zum-totlachchen-2211/>(Retrieved from: 21.11.21). [in German]
15. <https://www.witze-manni.de/witz/1458>(Retrieved from: 21.11.21). [in German]
16. <https://www.schreiben.net/artikel/100-flachwitze-kalauer-2412/>(Retrieved from: 21.11.21). [in German]
17. <https://www.pinterest.de/pin/747527238127028284/>(Retrieved from: 21.11.21). [in German]
18. <https://www.schreiben.net/artikel/maennerwitze-2606/>(Retrieved from: 21.11.21). [in German]

Стаття надійшла до редакції 21.01.2022
The article was received 21 January 2022